

Conversa amb Maria PTQK

«Pensar-nos en xarxes d'interdependència ho canvia tot. Per a mi és sanador.»

Els interessos de Maria PTQK transiten per àmbits tan diversos com el dret, l'economia, l'art, el pensament, la ciència i la tecnologia. Conversar amb ella ens dona les claus per entendre les seves propostes culturals, transversals i polifacètiques, i per enfocar amb una nova mirada els problemes globals que ens afecten.

Per **Daniel López del Rincón i Sònia Estradé**

Maria PTQK. Fotografia: R. Quanta.

Si és cert que la realitat no es divideix en departaments universitaris, Maria PTQK és, sens dubte, una aliada excepcional per pensar el món on vivim. En les seves investigacions, desenvolupades sovint a través de la seva tasca de comissariat, genera espais on art, ciència i tecnologia no són coses diferents, i on les categories que hem heretat per pensar el món, i el nostre lloc en ell, es posen en crisi.

Els seus treballs s'han desenvolupat des de l'any 2000 al Centre d'Arts Visuals Jeu de Pomme de París, al Media-lab Prado de Madrid o a la LABoral de Gijón, encara que nosaltres hi conversem a la sortida de l'exposició que ha comissariat al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona: *Ciència fricció. Vida entre espècies companyes*.¹

La biòloga Donna Haraway, el pensament de la qual és darrere de moltes de les teves propostes, ens diu que hem d'aprendre a viure i a morir en un planeta ferit. Quant té això de plantejament teòric i quant té de plantejament pràctic?

Jo ho entenc com una proposta pràctica. De fet, crec que és una equivocació comuna amb l'obra de Haraway —que, per descomptat, cadascú la viu i l'experimenta com vol— pensar que és una teoria. Per a mi, és realment una pràctica. Haraway és terriblement pràctica, encara que utilitzi un llenguatge de vegades una mica diferent. I, quan parla de qualsevol tema, ho fa de manera molt arrelada. Per a mi, quan diu que hem d'aprendre a viure i a morir, conté un diagnòstic en aquest sentit: considera que no estem sabent ni viure ni morir. No és que cap de les dues coses sigui fàcil, però és una cosa de la qual no podem escapar. Si som aquí, haurem de saber fer totes dues coses. Sobretot, m'interessa moltíssim la part d'aprendre a conviure. L'exposició en parla moltíssim, de repensar la convivència al planeta. Després hi ha sempre aquesta latència de la qüestió de la nostra relació amb la mort, que a l'exposició en cap moment no està explicitada. És curiós que comencem per aquesta pregunta, perquè per a mi és una cosa que està molt oculta a l'exposició però que hi és. I que crec que és a la feina de Haraway,

«Al nostre voltant hi ha uns arbres meravellosos, uns éssers que estan vivint, i els ocells que passen, i no els veiem.»

a la feina de Vinciane Despret, a la feina d'Isabel Stengers. Crec que, a la feina de totes elles, hi ha també una reflexió que com a societat no fem, o com a civilització occidental. En qualsevol cas, en la nostra societat contemporània tenim problemes seriosos amb tot el que té a veure amb la nostra finitud. La malaltia, la mort, la vellesa, la vulnerabilitat...: tot això, no sabem gestionar-ho. En l'àmbit individual i en el col·lectiu. Sempre és una cosa que entenem des de la decisió, però que forma part del procés. Totes aquestes autores ho aborden de manera diferent, però hi ha una necessitat de crear un espai per parlar de com gestionem les qüestions de la mort, i tant la nostra finitud individual com també la nostra incapacitat per acceptar que som una espècie més, estan unides.

Podria dir-se que al nostre món afrontem un procés de dol.

Això és clar, i ara mateix estem en molts processos de dol. L'altre dia vaig llegir una declaració a propòsit de la cimera del clima en el sentit que hem de deixar fer el dol a la gent, perquè si tota la qüestió del deteriorament mediambiental ens confronta, hem de renegociar la nostra idea del que pensàvem que seria el futur. I això és un dol. No serà com havíem pensat. Les qüestions del dol són fonamentals, això és aprendre a morir. També ens podem preguntar per què ens fa tanta por l'extinció de l'espècie humana, per què no et fa por la teva pròpia mort, per què et fa por la possibilitat que s'extingeixi l'espècie humana quan tu ni tan sols seràs aquí quan passi. I, ahora, considerem que som una societat molt individualista, però, tanmateix, estem aterrits amb la idea que el conjunt de l'espècie humana desaparegui, no només nosaltres. És estrany. I per a mi ha estat molt alliberador, també per això m'emocio. Al final, a l'exposició hi ha una relació emocional molt forta amb aquests referents, tant els científics com els filosòfics. I també, tant Haraway com el pensament simbiòtic de Margulis m'ajuden d'alguna manera a sortir de l'angoixa que ens està provocant la crisi mediambiental i a pensar-nos en un conjunt molt més gran. Cal pensar que són els processos evolutius, cosa que no vol dir que no hàgim d'aturar el canvi climàtic en absolut.

El problema no és l'extinció de l'espècie humana, sinó que estem extingint moltes formes de vida que tenen un valor extraordinari en si mateixes, que són formes d'existència.

Vivim un moment de cerca de discursos, d'ètiques i, probablement, d'estètiques d'acord amb aquests temps.

Crec que estem buscant aquestes estètiques. Estem en aquesta transició: s'han enfonsat els referents que teníem i n'hem d'inventar d'altres. Per això està sent un moment de tanta interdisciplinarietat, perquè cal posar-se a treballar, aleshores cadascú aporta les seves eines. La comunitat científica n'aporta unes; les ciències socials, unes altres; els sabers informals, unes altres, i els artistes, encara unes altres. Estem en un moment de canvis profunds, és clar.

Els artistes amb qui has treballat a l'exposició *Ciència fricció*, del CCCB, responen a un perfil comú? Quin paper hi tenen la interdisciplinarietat i la teva formació?

Cada artista és un cas diferent. Dels que són a l'exposició, molts són interdisciplinaris, o potser en general això passa amb els que a mi m'interessen. En qualsevol cas, crec que això és força habitual en aquest tipus d'artistes que han tingut una formació científica formal o informal. No és que siguin artistes i tinguin les eines de l'art exclusivament i llavors s'acostin a un altre lloc estrany que és la ciència, sinó que són persones que s'han format en ciència, potser fora de la universitat i en altres contextos, com a científics aficionats, com n'hi ha hagut tota la vida. Per exemple, la botànica ha anat avançant moltíssim amb la contribució de la gent aficionada que recollia mostres o que es posava a fer proves que els científics no estaven fent. Molts dels artistes de l'exposició col·laboren amb científics per desenvolupar projectes que en el camp de la ciència no es poden fer per moltes raons, en particular perquè no porten a una rendibilitat comercial, a una patent. Estic pensant en Saša Spačal, que va desenvolupar

«L'exercici de concedir personalitat jurídica a entitats que no són humanes, en dret s'anomena *ficció jurídica*.»

un dispositiu que posa en comunicació humans i fongs. Això en el camp de la ciència no es fa, encara que és una investigació científica. Per què? Tenim una teràpia que puguem vendre? No, és simplement per veure què passa. Però, és clar, aquest «per veure què passa» és molt científic. Ara la ciència està molt formatada en llocs on tot allò que no tingui una rendibilitat comercial no s'investiga. Altres casos són col·laboracions amb científics en què el camp de l'art permet saltar-se certs protocols. Per exemple, en el cas de Quimera Rosa, que fa una transfusió de clorofil·la a un cos humà, el fet de poder enquadrar-ho en el camp de l'art permet operar d'una manera que, si no, seria impossible. Els artistes ho fan col·laborant amb científics, d'una banda, però també formant-se molt; són artistes que no entenen aquesta separació, igual que jo tampoc no l'entenc. Aquesta separació és una decisió que en realitat es pren amb setze o divuit anys, és clar, i la tenim totalment essencialitzada. Com que jo quan tenia entre setze i divuit anys vaig decidir que era de lletres, ja vaig decidir que mai no podria entendre què és una cèl·lula. Això és com comprar un tiquet que et diu a què tens accés. Francament, qualsevol pot entendre com funciona una cèl·lula, o com funciona un circuit electrònic. I, al revés, si vas comprar l'altre tiquet amb setze anys, pots interessar-te per la història de l'art o per la filosofia, o pel que sigui.

Com vius tu, des de la teva pràctica, però també des de la teva trajectòria, aquesta relació entre ciències i humanitats?

D'una manera vivencial. Jo vaig estudiar dret, soc llicenciada en Dret i diplomada en Economia. Com tantíssima gent, vaig acabar la carrera i vaig saber que a mi el que m'interessava era l'art. I ja està. No hi ha una decisió des de camps disciplinaris, és la vida. Tens vint-i-tres anys, has acabat la carrera i dius: jo realment vull dedicar-me a l'art. I llavors vaig començar a treballar en una productora de música contemporània. Era a França, a París, i no sabia què era la música contemporània, no sabia qui era John Cage, i fins avui. Va ser arribar-hi, estar dues setmanes treballant amb els artistes, i ho vaig saber: això és el

que a mi m'agrada. I des de llavors no he dubtat que la meua vocació és el treball cultural. M'han anat interessant cada cop més la ciència i la tecnologia. Vaig començar fent música, teatre i dansa. Durant molt de temps vaig seguir treballant en música, però cada cop m'anaven interessant més les pràctiques digitals i tecnològiques, i de la tecnologia de sobte vaig passar a la biologia: va ser com una trobada amb la natura. Sempre m'han agradat molt les plantes i m'ha sorprès que siguin vives. La trobada amb la biologia, la visc des d'allà. Van passant els anys, vas llegint cada cop més coses i vas tenint cada cop més referents, i aquesta transdisciplinarietat es teixeix d'una manera totalment orgànica.

Pensant en la teua formació en dret, el cert és que a l'exposició *Ciència fricció* acabaves amb l'al·lusió al contracte natural. Quin valor tenen les lleis en aquest món de crisi ambiental?

Per a mi era importantíssim aterrar-ho en alguna cosa, perquè, si no, ens quedem en allò que és exclusivament especulatiu. Hi ha actuacions reals, que són imperfectes, però totes són imperfectes. La realitat sempre serà imperfecta. I sí, ha estat un acostament al món jurídic des d'un altre lloc. Per això deia abans allò dels llenguatges: parles un altre idioma si has estudiat una altra cosa. També tinc aquest llenguatge. Aquesta visió pràctica hi és, i aquest focus en la convivència. El dret té una pràctica molt fosca, com a eina del poder, però també és potencialment una de les eines de l'emancipació. La llei és ambivalent —hi ha lleis injustes, tot depèn de les opinions—, però també t'atorga drets, et protegeix. Hi és i hem d'utilitzar aquest mecanisme.

Podries posar algun exemple d'aquesta aplicació del dret en la línia de les idees que es plantegen en les teories de Margulis, de Haraway o del que es planteja a l'exposició?

El moviment pels drets de la naturalesa és profundament ecològic, perquè el que fa és reconèixer personalitat jurídica a ecosistemes o hàbitats, i això permet protegir-los.

L'exercici de concedir personalitat jurídica a entitats que no són humanes, en dret s'anomena *ficció jurídica* i és en si mateix una especulació. És curiós que s'anomeni ficció jurídica, que és el mateix terme que serveix per donar personalitat jurídica a les administracions públiques o a una empresa. Amb aquest mateix exercici pots protegir una vall, dir que cap empresa no podrà venir a explotar aquesta vall i a contaminar-ne el sòl. I a l'exposició hi ha moltíssims casos de ficció jurídica recollits a l'Amèrica Llatina, a Austràlia, a l'Índia o a Nova Zelanda, on hi ha més casos concrets. Casos en què es protegirà una muntanya, una vall, una llacuna, perquè són ecosistemes, que és una figura diferent de la de reserva natural, perquè en teoria ha d'impedir absolutament qualsevol intervenció que perjudiqui aquest ecosistema, però sobretot perquè no està construïda des de pressupòsits antropocèntrics, sinó pel valor intrínsec que té com a ecosistema. Són exemples molt pràctics de com pensem en termes d'interdependència.

Teoria i pràctica se superposen. Això té sentit en la teva feina com a curadora i investigadora?

Sí, és clar. Em considero una practicant. De vegades em pengem l'etiqueta de teòrica, però jo em considero practicant, jo practico el que sigui que faci. Encara que una de les eines de què em serveixo sigui la teoria, jo no faig teoria.

Quan, a l'exposició *Ciència fricció*, incorporaves les teories científiques de Lynn Margulis, com la teoria endosimbíotica, succeïa una cosa no gaire comuna: la ciència al servei de plantejaments filosòfics profunds i crítics, qüestionant la formulació de la identitat com una cosa tancada i proposant, en canvi, una identitat relacional, basada en la cooperació. Això és un desafiament a les maneres d'entendre'ns com a humans i en relació amb els altres no humans?

Sí, és clar, per això encara presenta tants problemes. Les nostres estructures mentals encara no hi són. Per a mi és un dels nuclis de l'exposició. L'evidència científica diu

que som bacteris, som colònies de bacteris. Però la nostra estructura mental, la nostra cultura, la nostra manera d'entendre-ho tot, ens diu el contrari, que som una espècie diferent, única, escollida.

Hi ha qui, com l'artista i ambientòloga Paula Bruna, plantegen que mentre que l'espècie humana sí que necessita les plantes per viure, no passa el mateix a la inversa. Seria tan important l'extinció de l'espècie humana?

Potser és una pregunta que ens hem de fer: és important l'extinció de l'espècie humana?, és important l'extinció de moltíssimes formes de vida? I una extinció que, a més, no és per fenòmens naturals i lents, sinó que hi ha una espècie que està extingint totes les altres. Aquest és el problema. El problema no és que aquesta espècie s'extingeixi. Potser per al bé de la vida a la Terra s'ha d'extingir o almenys ha d'entrar en una altra fase, no dominant. I anem per aquest camí perquè ens estem ficant en un parany. La crisi energètica ja és aquí. Tenim una manera de funcionar que depèn absolutament de matèries primeres que són finites. També m'interessa molt Baptiste Morizot, el filòsof francès. Ell insisteix en la qüestió de la sensibilitat, diu que el que tenim en el fons és una crisi de la sensibilitat, i hi estic molt d'acord, en el sentit que no veiem altres éssers vius. Senzillament, no els veiem. Només veiem els que s'assemblen a nosaltres, com gossos i gats i altres animals vertebrats, però no veiem els altres. Al nostre voltant hi ha uns arbres meravellosos, uns éssers que estan vivint, i els ocells que passen, i no els veiem.

Al teu llibre *Especies del Chthuluceno* cites Margulis parlant de la simpoiesi o l'endosimbiosi, com una relació d'intimitat entre desconeguts. És una frase d'una profunditat enorme, tant presa literalment com presa científicament, i que potser permet repensar l'empatia i el concepte d'alteritat.

Torno als bacteris. Per a mi és revolucionari fer l'exercici de pensar que soc una colònia de bacteris. Et relaciones d'una altra manera. És una qüestió de visió, perquè no els

«Hi ha una espècie que està extingint totes les altres. Aquest és el problema.»

podem veure. Però si els poguéssim veure, seria totalment diferent.

És clar, però la nostra idea del món també està molt mediatitzada pels nostres propis sentits: veiem la radiació electromagnètica entre 400 i 700 nanòmetres i aquest és el nostre punt de vista. I en aquest sentit és molt interessant el que feu a l'exposició: traduir aquest continu entre allò que són els éssers vius en general, els humans en particular i les màquines; aquest continu entre l'*umwelt*, els sentits i els transductors. I utilitzar els transductors per posar-se al lloc d'un ésser viu, com podria ser el cas dels bolets i escoltar-los. Aquest exercici és meravellós, perquè sí que ens porta a transcendir amb els nostres sentits de maneres diferents de com ho fem normalment.

Quan et poses a buscar —que és el que he intentat fer a l'exposició—, trobes manifestacions d'aquesta cerca, d'aquesta manera d'entendre les coses, en molts llocs, amb llenguatges i expressions estètiques diferents. Et descolloca, això d'escoltar els fongs. La instal·lació sí que cita la simbiosi, però, òbviament, no Haraway, perquè és anterior, però de sobte hi ha un punt de connexió. Això m'interessa molt: com les idees estan presents, encara que s'utilitzin paraules diferents o expressions diferents. També he intentat estudiar d'on surt aquesta idea, i hi ha una pel·lícula de principis de segle que ja connecta amb Mancuso.

És molt interessant fer l'exercici d'imaginar o de pensar, si tinguéssim un sentit que ens donés, per exemple, una idea dels camps magnètics, com la tenen alguns invertebrats, en quin món viuríem?, en quina realitat estaríem?

Exactament.

No necessitaríem Google Maps, probablement.

No, i, segurament, si tinguéssim l'olfacte dels gossos, tampoc. Quan connectes amb un gos, t'adones que és

molt semblant a nosaltres, però ell sap qui ve sense veure'l.

De vegades passa que alguns llibres —penso en Haraway, per exemple— descriuen coses terribles i reals, d'extinció, de catàstrofes, i, tanmateix, provoquen afectes generatius. Com vius això en relació amb la teva tasca com a curadora de la mostra *Ciència fricció*, on també apareixien diagnòstics durs?

Em sento exactament així i la gent que visita l'exposició també dona aquest retorn. L'exposició no evita cap dels problemes ni dels diagnòstics més durs que podem fer. No obstant això, en mirar-ho des d'una altra perspectiva, la pregunta canvia una mica. Estem tancats en el mite del progrés que només veu endavant, enrere, bé o malament, i no és així. Pensar-nos en xarxes d'interdependència ho canvia tot. Per a mi és sanador. El procés no de fer l'exposició, sinó de transitar per tots aquests treballs d'artistes, aquests textos, aquests referents, per a mi és sanador. I, és clar, com que per a mi és sanador, el que faig amb ells per als altres també és sanador perquè ho faig des d'aquest punt de vista. Fins i tot una visitant em deia que desprèn alegria. Quina és la meva responsabilitat com a curadora? Ajuntar aquestes coses. Però en realitat és ser un vehicle per ajuntar-les d'una manera atractiva perquè els missatges arribin; ser un vehicle de tot això. Soc aquí no com una visitant, perquè ho veig des de dins, però no tinc les respostes, jo també m'he fascinat amb tots ells. ●

Nota

¹ En el moment en què es publica aquesta revista, podeu visitar una itinerància d'aquesta mostra a l'Azkuna Zentroa de Bilbao.